

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 69., BR. 2. – 3., 41. – 120., ZAGREB, travanj – lipanj 2022.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

INSTRUMENTAL JEDNINE IMENICA *I*-VRSTE U HRVATSKOJ NORMATIVISTICI

Mario Grčević, Martina Grčević

Uvod

Kao instrumentalne nastavke imenica *i*-vrste (imenice ženskoga roda koje završavaju na suglasnik) Akademijina gramatika navodi nastavke *-i*, *-ju*, *-lju* i *-u* (npr. *kost* – *kosti*; *stvar* – *stvarju*; *ljubav* – *ljubavlju*, *misao* – *mišlju*; *noć* – *noću*, *glad* – *gladju*). U drugim suvremenim gramatikama govori se samo o nastavcima *-ju* i *-i* od kojih nastavak *-ju* ima više alomorfa slijedom različitih posljedica jotacije (usp. Babić, 2004.). Akademijina gramatika kaže da sve imenice *i*-vrste mogu imati nastavak *-i*, a vezano uz nastavke *-ju*/*-lju*/*-u* izjašnjava se ovako:

„Nastavci koji potječu od staroga *-jǫ* česti su samo u imenica na *-st* (izuzevši one na *-rst*, kao *vrst* – *vrsti*): *strášču*, *pǔviješču*, *prǔšložšču* i u još nekih. Inače je običniji nastavak *-i*, a za *-u*/*-ju*/*-lju* u mnogih je imenica teško naći potvrdu. Tvorba *Ǒ* tim starijim nastavcima uvjetovana je leksičkim (upotrebnom čestoćom određene riječi i tradicijom) i fonološkim (glasovnom završnicom osnove) razlozima.“ (Babić i autori, 1991.: 604.)

U većini novijih hrvatskih gramatika izišlih nakon Akademijine gramatike razdjelba nastavaka *-ju*/*-i* opisuje se također s leksičko-tvorbenoga gledišta. Za gramatike objavljene prije, tipično je da tu razdjelbu opisuju isključivo sintaktički. U tim se gramatikama uglavnom kaže da se nastavak *-i* može rabiti onda kada uz imenicu stoji prijedlog, atribut ili neka druga imenica u instrumentalu. Jezični savjetnik

Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje taj je sintaktički pristup 1999. odbacio s ovim tumačenjem:

„Pokušaji da se raspodjela tih dvaju nastavaka razgraniči tako da se nastavak *-i* upotrebljava uz prijedlog ili pridjev, a nastavak *-(j)u* samostalno, ne daju ploda. I u jednome i u drugome slučaju uobičajeniji je i razlikovniji nastavak *-(j)u*.“ (Barić i autori, 1999.: 85.)

Isključivanju sintaktičkoga pristupa u opisu razdjelbe nastavaka *-ju/-i* iz hrvatskih gramatika pogodovala je, osim istraživanja s kraja 80-ih koje ćemo u ovom radu prikazati, i sumnja da nastavak *-i* i sintaktičko pravilo o njegovoj uporabi nisu u skladu s hrvatskom tradicijom jer da potječu iz Mareticeve gramatike u koju su ušli na temelju opisa istočnoga tipa štokavštine Srbina Vuka Stefanovića Karadžića.

U ovom će se radu razjasniti splet normativističkih pitanja o razdjelbi nastavaka *-ju/-i* i razvoj njihova opisa u hrvatskom književnom jeziku.¹

Iz perspektive XIX. stoljeća

U gramatikama i priručnicima hrvatskoga književnoga jezika štokavske stilizacije s početka XIX. stoljeća za instrumental jednine imenica *i*-vrste navodi se da ima nastavke *-ju* i *-i*. Istranin Joso Voltić donosi 1803. ta dva nastavka u sedmom padežu imenica treće deklinacije: „Millost“ – „s' millostju, s' millosti“ (Voltiggi, 1803.: VII.). Navodi ih i Dubrovčanin Franjo Marija Appendini u sklonidbenom uzorku u svojoj slovnici iz 1808., s razlikom da on nastavak *-i* (u njega u ablativu) stavlja na prvo mjesto: „ovà krepós“ – „s' krepósti, o s' krepóstju“ (Appendini, 1808.: 40.). Appendini time slijedi Ardelija Della Bella koji 1728. u sedmom padežu donosi iste nastavke („millóšt, vel milós“ – „s' Millosti, overo s' Millostju“) (Della Bella, 1728.: 10.). Della Bella u pripadajućem sklonidbenom uzorku u prvom padežu piše „milóst, vel milós“, a u komentarima nadodaje da se u imenica koje završavaju na *-ost* ili *-ast* zbog ljepšega izgovora odbacuje završno *-t* (što je dubrovačka dijalektalna osobina).

Ličanin Šime Starčević kritizira zbog toga Della Bella i Appendinija u svojoj Ričoslovljici 1812. Pita se kako to da im je moguće slovo *t* u istoj riječi izgovarati u drugim padežima, a baš u prvom ne, to više što ista „gospoda dubrovnička“ to slovo lahko izgovaraju u imenicama muškoga plemena kao što su *most* i *post* (1812.: 34.). Starčević na istom mjestu kritizira i Matiju Antuna Relkovića zbog instrumentalnoga nastavka *-jum* u njegovoj gramatici, koji prema Starčeviću „natexè na kranjsko“ (1812.: 33.). Starčević u svojem gramatičkom priručniku sklonidbeni sustav dijeli

¹ Poticaj da se sustavno istraži odnos instrumentalnih nastavaka *-ju* i *-i* dao je akademik Stjepan Babić 2005. u sklopu projekta Oblici hrvatskoga književnoga jezika koji se izvodio u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU. Na projektu akademika Babića kao znanstveni novaci bili su zaposleni Mario Grčević i nakon njega Martina Grčević. Mario Grčević objavio je rezultate svojih tadašnjih istraživanja u člancima Grčević, 2006.a, 2006.b i 2007. Ovaj se članak tematski nadovezuje na njih, a Martina Grčević sudjelovala je istražujući uglavnom novija vrela, a Mario Grčević uglavnom ona do sredine XX. stoljeća.

smisaono na šest padeža u jednini i množini. Pod šestim padežom jednine, koji se podudara s instrumentalom, navodi nastavke *-i* i *-ju*: „S’ milosti, ali milostiu“. U tekstu svojega hrvatskim jezikom napisana priručnika Starčević upotrebljava oba nastavka. Nastavak *-i* rabi onda kada je imenica označena atributom: *s’ velikom xalosti* (1812.: 123.), *ljudskom karvi* (1812.: 92.). U drugim slučajevima služi se nastavkom *-ju* (*nadvisiti mudrostiu*; 1812.: 93.), no rabi ga i u svezama s prijedlozima: *s pametiu* (1812.: 92.), *arvati se sa smartiu* (1812.: 93.).

Slavonski pisac i gramatičar Matija Antun Relković u prvom izdanju svoje gramatike iz 1767. nema osporenoga nastavka *-jum*. U pregledu nastavaka pod trećom sklonidbom donosi nastavke *-ju* i *-jom* (1767.: 62.), iako u sklonidbenom uzorku za riječi *milost* (1767.: 73.) i *narav* (1767.: 74.) ima samo nastavak *-ju* (*s’ ovom Millostju*, *s’ ovom Naravju*). U trećem izdanju Relkovićeve gramatike iz 1789.² uveden je u sklonidbenom uzorku riječi *milost* i *narav* umjesto nastavka *-jom* osporeni nastavak *-jum*: „s’ ovom Millostjum“, „s’ ovom Naravjum“ (1789.: 88., 89.). Međutim, u pregledu nastavaka pod „trećom deklinacijom“ i u trećem izdanju bilježe se (zabunom prema prvomu izdanju) samo nastavci *-ju* i *-jom* (bez *-jum*) (1789.: 78.). Nejasno je kako je došlo do toga da Relković u svojoj gramatici odustane od nastavka *-jom* u korist kajkavskoga nastavka *-jum* (koji Starčeviću *nateže na kranjski*), no očigledno je riječ o nekoj vrsti konvergentnoga normiranja pod utjecajem kajkavske tradicije. Primjerice, autor posljednje gramatike hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika Ignac Kristijanović navodi samo nastavak *-jum* u sedmom padežu treće deklinacije (*kokoš – z-kokosh-jum* (1837.: 19.)).

Relković je navodom o nastavcima *-ju* i *-jom* u prvom izdanju svoje gramatike više-manje ocrtao stanje u jeziku onodobne hrvatske književnosti u Slavoniji. To se može zaključiti na temelju istraživanja koje je proveo Tomo Maretić. On veli da se nastavak *-jom* gotovo u svih slavonskih „pisaca nalazi veoma često; samo u nekih je rijedak“ (1910.: 167.). Tek za Ivana Velikanovića (tj. za njegovu knjigu iz 1780.) Maretić kaže da bi rekao da nema nastavka *-jom*. Kao primjere njihovih instrumentalnih oblika s nastavkom *-jom* navodi ove: *skrbjom*, *zobjom*, *kapjom*, *krvjom*, *ľubavjom*, *naravjom*, *mišľom*, *soľom*, *jeseňom*, *stvarjom*, *ispovidjom* (za instrumentalne oblike kojih zapisi završavaju na *-djom* i *-tjom* Maretić pretpostavlja izgovor *-đom* i *-ćom*), *zapovidjom*, *pametjom*, *smrtjom*, *bolestjom* (Maretić u toj kategoriji pretpostavlja izgovor *-ščom*), *kripostjom*, *milostjom*, *mudrostjom*, *ričjom*, *lažjom*, *žučjom*, *moćom*, *noćom*, *pećom*, *pomoćom* (i *pomoćjom*). Prema Maretićevu istraživanju nastavak *-ju* u slavonskih je pisaca znatno rjeđi nego *-jom*: *soľu*, *stvarju*, *ričju*, *žučju*, *lažju*, *truležju*, *peću*, *pomoću*, *pomoćju* (1910.: 168.).

Nastavak *-i* Maretić u istraženim djelima nije našao. Za imenice na *-ad* zabilježio je instrumentalne oblike *čeljadma*, *Turadma*, *zviradma* i *čeljađu* (1910.: 169.). Za imenicu *mati* kaže da se u jednini deklinira kao i danas, samo da joj je nominativ

² Ne raspoložemo podatcima o drugom izdanju.

često i *mater*, a tako i *kćer* osim *kći* (1910.: 169.). Instrumental od *kći* ima nastavak *-jom* (*kćerjom*, *ćerjom* (1910.: 170.)).³

Prema istraživanju Franje Fanceva razvoj u korist nastavka *-jom* u imenica *i*-vrste uočljiv je i u jeziku hrvatske protestantske književnosti početkom druge polovice XVI. stoljeća. Fancev opisuje nepostojanost u porabi starijih i novih nastavaka imenica ženskoga roda svih starih osnova (Fancev 1916.: 222.). U nama relevantnim imenicama isprva prevladava nastavak *-ju*, a u „poznijim izdanjima završetak *-jom* već je vrlo običan“ (Fancev, 1916.: 223. – 224.). U jeziku hrvatske protestantske književnosti umjesto nastavaka *-ju* i *-jom* često se rabe i nastavci *-u* i *-om* (*zapovidu*, *zapovedu*, *svetostu*, *koristu*, *stvaru*, *riču*, *pametu*, *krvu*, *ljubavu* – *zapovidom*, *moćom*, *noćom*, *hćerom*).

Relkovićevev suvremenik Marijan Lanosović, također Slavonac, u svojem gramatičkom priručniku iz 1778. ne navodi nastavak *-jom*, nego samo nastavke *-ju* i *-i*. U njegovu sklonidbenom uzorku riječi *milost* nalazi se ovaj primjer: „s’ Millostju, millosti“ (1778.: 20.) i „s’ ovom Millostju, Millosti“ (1795.: 43–45.). Nastavak *-i* u Lanosovića književnojezična je odlika koja ima isto podrijetlo kao i (i)jekavski odraz staroga jata koji on rabi u nizu dvostrukosti, uz riječi s ikavskim odrazom. Dakle, dok se Relković kao gramatičar vezano uz instrumental jednine imenica *i*-vrste orijentira prema kajkavcima (nastavkom *-jum*), Lanosović se vezuje uz ostvaraje drugih hrvatskih štokavaca, posebice Dubrovčana.

Ignjat Alojzije Brlić iz Slavnskoga Broda u instrumentalu jednine treće sklonidbe navodi u sklonidbenom uzorku imenica *kost*, *misao* i *pastirčad* nastavke *-ju* i *-i*: „s’ Kostju (sti)“, „s’ mislju (sti)“, „s’ Pastiresadju (di)“ (Berlich, 1833.: 61.). U napomenama opisuje nastavke *-i*, *-jom*, *-im* i *-ju*, koji su svi potvrđeni u starijem hrvatskom književnom jeziku štokavske stilizacije, s tim da je nastavak *-im* specifičan za dubrovačko područje na kojem je nastao od nastavka *-i* proširivanjem analoškim *-m* (Grčević, 2006.a: 54.). Za nastavak *-i* Brlić kaže da je malo zastario („schon etwas veraltet“) i da je istovjetan s genitivnim nastavkom, zbog čega bi ga također trebalo izbjegavati. Za nastavak *-jom* tvrdi kako se nalazi samo u novijim ilirskim knjigama i da ne živi u ustima naroda.⁴ Stoga bi ga prema Brliću trebalo

³ Nastavak *jom* nalazi se u oba konzultirana izdanja Relkovićeve gramatike u sklonidbenom uzorku riječi *kći*: „s’ ovom kcherjo(ó)m“ (N *kći* – G *kćeri* – D *kćeri* – A *kćer* – I *kćerjom*, 1767.: 82.). Ta se imenica opisuje u posebnoj poglavlju koje je posvećeno nepravilnim imenicama (*De Nominibus Anomalis*). U istom poglavlju donosi se i sklonidba imenice *mati* koja u instrumentalu ima nastavak *-om* (N *mati* – G *matere* – D *materi* – A *mater* – I *materom*). Neki drugi stariji gramatičari kao Appendini imenicu *kći* u instrumentalu (u Appendinija je to ablativ) sklanjaju kao imenice žena i *mater*, dakle s nastavkom *-om*: „s’ kchjèrom“.

⁴ To nije baš tako sudeći prema Ivšićevim istraživanjima. Brlićeva tvrdnja o proširenosti nastavka *-jom* stoga je ili pogrešna ili možebitno pokazuje da nastavak *-jom* početkom XIX. stoljeća u slavonskim govorima nije bio proširen u onoj mjeri kao poslije, usp. Ivšić, 1971.: 149. (Današnji posavski govor), 41. (Akcentat u gramatici Antuna Matije Reļkovića), 113. (Akcentat u gramatici Ignjata Alojzije Brlića).

u potpunosti izbjegavati. Nastavak *-im*, nastavlja, rabi se samo u starijim dalmatinskim i dubrovačkim djelima, a najuobičajeniji je i najbolji nastavak *-ju*, kojemu treba davati prednost (Berlich 1833.: 62.). Imenice koje završavaju na *b*, *m* i *p* mogu osim nastavka *-ju* imati i nastavak *-lju* („zobju oder zoblju, umju oder umlju, kapju oder kaplju, kervju oder kervlju“). Za zbirne imenice na *-ad* kaže da osim redovitih nastavaka mogu imati kao u dativu i nastavak *-ma* („s’ cseljádma“, „s’ piládma“). U podrubnoj bilješci pojašnjava da je taj nastavak svojstven dativu, instrumentalu i lokativu i da nije ništa drugo nego množinski nastavak. Zbirnim je imenicama na *-ad* deklinacija u jednini, no znače množinu, a zamjenice koje uz njih stoje, napominje, moraju biti u množini („Igrao se je sa zlima lavcsadma“, ili „Igrao se je sa zlom lavcsadju“) (Berlich, 1833.: 62.).

Vodeći gramatičar ilirskoga pokreta Vjekoslav Babukić, koji je rođen u Požegi, u svojoj znamenitoj gramatici Osnova slovnice slavjanske narččja ilirskoga 1836. navodi kao glavni instrumentalni nastavak treće vrste nastavak *-jom*. U zagradama nadodaje kajkavski nastavak *-jum* i nastavak *-ju*: „zapovēdjom (jum, ju)“. Jotaciju u toj vrsti oblika oprimjeruje primjerima „mišljom (jum, ju)“, „zapovēdjom (jum, ju)“, „zobljom (ljum, lju)“, „kervljom (ljum, lju)“, „kapljom (ljum, lju)“.

Na kraju poglavlja posvećenoga trećoj sklonidbi, Babukić napominje ovako: „Dubrovčani, Serblji i Cernogorci imaju takodjer 7. pad. na *i*.“ (1836.: 47.).

Glede Dubrovčana Babukić je informacije crpio iz dubrovačkih gramatika i jezika dubrovačkih djela koja su ilirci izdavali i koja su smatrali uzoritima. Jezik Srba Babukić nije ocjenjivao prema jeziku tada već bogate srpske pismenosti u kojoj je nastavak *-i*, ako se uopće rabio, bio zanemariva rubna pojava, nego prema podatcima koje je donosio Vuk Stefanović Karadžić o jeziku neobrazovanoga puka. Imajući na umu ponajprije pravoslavce podrijetlom s prostora Pive, Drobnjaka i okolice, Karadžić tvrdi da „prosti Serblji“ koji ne znaju slavenski (= crkvenoslavenski) govore samo na *-i* (npr. *Namazala se masti*) (Stefanović, 1814.: 25. – 26.). (Karadžić ima u sklonidbenom uzorku riječi *slast* u instrumentalu oblike *slasti*, *slasću*).

Antun Mažuranić, rodom iz Novoga Vinodolskoga, navodi u svojoj gramatici Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike iz 1839. kao glavni instrumentalni nastavak jednine treće vrste nastavak *-ju*. U zagradama donosi nastavke *-jom* i *-i*: „zapovēdju (djom, di)“ (1839.: 23.).⁵ U općem pregledu nastavaka (1839.: 15.) na prvom mjestu ima nastavak *-jom*, a druga dva stavlja u zagrade. Za taj se Mažuranićev pregled kaže da potječe iz Babukićeva djela Osnova slovnice slavjanske narččja ilirskoga, Zagreb, 1836. Iako Mažuranić kao gramatičar načelno više-manje slijedi Babukića, to ne čini kao književnik pa npr. u prijevodu romana Miljenko i Dobrila koji je skupa s bratom Ivanom počeo pripremati otprilike u isto vrijeme kao i svoju slovnice, upotrebljava nastavke *-ju* i *-i* (Grčević, 2006.b: 170.).

⁵ Isto u drugom izdanju iz 1842.

U trećem izdanju slovnice Ignjata Alojzija Brlića koje je izišlo 1850. ponavlja se glede instrumentala imenica *i*-vrste ono što je rečeno 1833. u prvom izdanju. Novost je u izdanju iz 1850. Brličev opis teritorijalne rasprostranjenosti instrumentalnog nastavka *-i* za koji 1850. kaže da je u Dubrovniku, Dalmaciji i u Srbiji najuobičajeniji („der gewöhnliche“). I. A. Brlić i dalje smatra da ga treba izbjegavati zbog podudarnosti s drugim padežima.⁶ Podatak o rasprostranjenosti nastavka *-i* u Dubrovniku, Dalmaciji i Srbiji uvrstio je očito obnavljajući Babukićevu napomenu o rasprostranjenosti nastavka *-i* među Dubrovčanima, Srbima i Crnogorcima. Crnogorce odnosno Crnu Goru Brlić je izostavio. To je u skladu s jezikom spjeva Gorski vijenac crnogorskoga državnika i pjesnika Petra Petrovića Njegoša koji je objavljen 1847.⁷ Njegoš, za razliku od Gundulića i Ivana Mažuranića, rabi bez obzira na položajnu uvjetovanost i bez obzira na leksičko-tvorbena svojstva pojedine imenice samo nastavak *-ju*:

... te si svojom zlošću otrovala (stih 51.), Nekršću se gore usmrdeše (stih 284.), krv uždenu plamenom gordošću (stih 992.), ne smrdiš nekršču (stih 1219.), Gledao sam getsimansku baštu, ocrnjenu strašću i izdajom (stih 2273.), s besmrtnošću (stih 2340.), sa veselošću (stih 2458.), radošću divnom (stih 2467.).

Instrumental jednine imenice *krv* Njegošu je samo *krvlju* (usp. stihove 206., 571., 672., 1014., 1218., 1738., 2429., 2430.), a nijednom *krvi*. Njegoš ima samo oblike (*s*) *unučađu* (stih 2464.), (*strašnom*) *mišlju* (242.), a nijednom *unučadi*, *misli* (Njegoš, 1952.). Njegoš je dakle mogao biti razlogom zbog kojega je Brlić iz opisa teritorijalne rasprostranjenosti nastavka *-i* isključio Crnogorce odnosno Crnu Goru. Uveo je Dalmaciju jer je odnekuda dobio takvu informaciju. Tomo Maretić u svojem opisu jezika dalmatinskih pisaca XVIII. stoljeća kaže da „veoma je običan u svijeh pisaca nastavak *-ju*“, a „mnogo je rjeđi nastavak *-i*“. Maretić tvrdi da je u dalmatinskih pisaca (pred nastavkom *-i*) „svagda je pred njim kakav prijedlog ili pridjev“. Za nastavak *-im* zabilježio je u njih pak samo jednu potvrdu (Maretić, 1915.: 221.).

Vjekoslav Babukić u slovnici iz 1854. u pregledu nastavaka kao instrumentalne jedninske nastavke *i*-vrste ne navodi više kajkavski *-jum*, nego samo *-jom* i nastavke *-ju*, *-i*, *-im*. Sklonidbeni mu je primjer „zapovjed-jom (ju, i, im)“ (1854.: 195.). Iako navodi nastavak *-jom* na prvom mjestu, on ga sâm u svojoj gramatici u posveti banu Jelačiću i predgovoru ne rabi nijednom, nego samo nastavak *-ju*.

⁶ „Dieser Ausgang ist in Ragusa, Dalmatien und Serbien der gewöhnliche; er sollte aber vermieden werden, weil er mit den übrigen Fällen gleichlautet, und daher leicht eine Zweideutigkeit verursacht.“ (1850.: 47.)

⁷ Do objave Njegoševa Gorskoga vijenca dobar je dio suvremenika mislio da je jezik Crnogoraca zastupljen u Mažuranićevu epu Smrt Smail-age Čengića (1846.) (Mažuranić, 2001.: 27.), a također i u Gundulićevu Osmanu i dopunama Ivana Mažuranića (1844.). Ivo Frangeš s pravom kaže da u Njegoševu Gorskom vijencu nema hrvatske, dubrovačke jezične tradicije, a koja jest zastupljena u epu Smrt Smail-age Čengića (1846.), u Gundulićevu Osmanu i Mažuranićevim dopunama.

Za nastavak *-im* kaže Babukić da se nahodi „u dubrovačkih pisalacah“ (1854.: 196.). Kao primjer navodi iz Palmotićeve Kristijade stih „Da ga *smàrtim* zlom poraze“. U sklonidbenom uzorku za riječ *kíci* (1854.: 197.) navodi u instrumentalu „*kć-er-jom* (ju, i)“, dakle bez nastavka *-im*. Babukić tvrdi da je najstariji nastavak *-jom*, „ali pisci najradije upotrebljuju okončak *ju*“. „Narod ponajviše govori“, tvrdi sada, „na okončak *i*“ (1854.: 196.).

Andrija Torkvat Brlić, sin Ignjata Alojzija Brlića, svoj je opis instrumentala *i*-vrste iz 1854. sastavio razrađujući opis iz slovnice svojega otca. Kao redovite jedninske instrumentalne nastavke *i*-vrste navodi *-i* i *-ju*, a kao rijetke *-im* i *-jom*. U sklonidbenom uzorku na prvom mjestu ima nastavak *-ju*: „*stvârj-ju*, *stvâri-i* (im, jom)“. Za zbirne imenice na *-ad* u sklonidbenom uzorku riječi *živad* ne navodi nastavak *-ju*, nego samo nastavke *-i* i *-ma* (1854.: 36. – 37.).

Antun Mažuranić tvrdi 1859. kako je nastavak *-ju* običniji nego *-i*.⁸ Ako nastavak *-ju* dolazi iza *b*, *p*, *v* ili *m*, može se umetnuti *l*: *zobju* ili *zoblju*, *kapju* ili *kaplju*, *kervju* ili *kervlju*. Ako pak riječ završava na nepčanik (*mekan suglasnik*: *č, ć, š, ž, dj* (= *đ*), *lj* (= *ļ*)), neki ispuštaju *j* (*žuću*, *noću*, *lažu*), ali je mnogo razumljivije i u takvim riječima govoriti i pisati *j*. U sklonidbenom uzorku Mažuranić ima riječ *stvar* kojoj u instrumentalu daje nastavak *-ju*, a u zgradama nastavak *-i*: „*stvâr-jū*, (*-ri*)“. U instrumentalu imenice *mati* također navodi nastavak *-ju*, a *-om* u zgradama. Za imenicu *kíci* kaže da ide sasvim po trećoj sklonidbi, što znači da nema nastavka *-om* (1859.: 47.).

Petar Budmani u svojoj gramatici iz 1867. donosi u sklonidbenom uzorku za riječi *stvar* i *misao* u instrumentalu nastavke *-i* i *-ju*, a u napomenama opisuje glasovne promjene vezane uz nastavak *-ju*. Ne bilježi možebitne razlike između norme zagrebačke filološke škole i one Karadžić-Daničićeve (osim pravopisnih razlika), iz čega se može zaključiti da ih vezano uz instrumentalne nastavke imenica *i*-vrste nije bilo (Budmani, 1867.: 36.).

Adolfo Veber Tkalčević u Slovnici hèrvatskoj iz 1871.⁹ u sklonidbenom uzorku treće vrste imenice *stvar* u instrumentalu jednine navodi samo nastavak *-ju*. U napomenama spominje i nastavak *-i*:

„Nastavak je instrumentala u s[t]aroslavenskom jeziku **iju** (иѣ); zato samostavnici primaju danas i pèrvu i drugu polovicu toga nastavka: *stvar*: *stvari* i *stvarju*. **Opazka:** Slovo **j** u nastavku **ju** neizbacuje se za **r** i mehkimi suglasnici; n. p. *stvar-ju*, *laž-ju*, mèsto: *stvar-u*, *laž-u*“ (Veber, 1873.: 37.)

Veberovo nenavođenje nastavka *-i* u sklonidbenom uzorku slučajni je propust. Taj nastavak Veber ne samo da spominje u napomenama, nego ga i navodi u tabličnom prikazu nastavaka iza *-ju* (1873.: 28.). Osim toga, za imenicu *kíci* kaže da se sklanja

⁸ „Sedmi padež svèršuje-se običnije na **jū** nego na **i**“ (Mažuranić, 1859.: 46.).

⁹ Ovdje citirano prema izdanju iz 1873.

po trećoj deklinaciji, a *mati* mješovito po drugoj i trećoj. U instrumentalu imenice *kći* navodi nastavak *-i* na prvom mjestu: „kćeri (ju)“ – „materom (erju)“ (1873.: 38.). Veber nastavak *-i* nije smatrao nepotrebnom sastavnicom u hrvatskom jeziku pa ga rabi u svojim tekstovima. U članku Ustroj hrvatskoga jezika piše npr. *s tom prednosti* (Pranjковиć, 1999.: 407.), *tolikom različitosti* (Pranjковиć, 1999.: 409.), u prikazu Rječnika Bogoslava Šuleka ima svezu *s velikom marljivosti* (Pranjковиć, 1999.: 391. – 392.), a u članku Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah Veber moli da se njegovo razlaganje primi *s onakovom dobrohotnosti* s kakovom on tuđe pobija (Pranjковиć, 1999.: 375.).

Mirko Divković u sklonidbenom uzorku imenice *kost* navodi „kost-i (ili kost-ju = košču“ (Divković, 1879.: 19.). Od Vebera je preuzeo da su nastavci *-i* i *-ju* nastali skraćivanjem odnosno razdvajanjem staroga nastavka *-iju* (Divković, 1879.: 20.). U opisu glasovnih promjena vezanih uz nastavak *-ju* Divković, za razliku od Mažuranića, nema dvostrukosti, nego samo oblike s provedenom jotacijom i s jednačenjem po mjestu tvorbe (*košču, mašču, mišlju, zoblju*) i kraćenje nastavka *-ju* ako riječ završava na *ć, đ, lj* (*čađu, noću, obitelju*) (Divković, 1879.: 20.). U novijim izdanjima njegove gramatike ta se pravila zadržavaju, pa tako i (neuvjerljiv) opis povijesti nastanka nastavka *-i*:

„Nastavak je za taj padež bio prvobitno *iju*, koji se razpolovio na *ju* i na *i*, pa tako se govori danas: *stvarju* i *stvari*, *krvlju* i *krvi*.“ (Divković, 1887.: 30. – 31.)

Isti pristup primjenjuje se i u Gramatici bosanskoga jezika iz 1890. koju je napisao Frane Vuletić iz Sarajeva (Vuletić, 1890.: 52. – 53.). Divković je naposljetku odustao od teze o nastanku nastavka *-i* pa u Oblicima i sintaksi hrvatskoga jezika piše ovako:

„Nastavak je za taj padež *-ju*, pored toga izjednačio se taj padež s ostalima na: *-i*, pa tako se govori danas stvârju i stvârî“ (1900.: 38.).

U tom izdanju u sklonidbenom uzorku riječi *stvar* i *misao* nastavak *-ju* je na prvom, a *-i* na drugom mjestu.

Na reduciranje morfoloških i fonoloških dubleta u skladu sa stanjem u novoštokavskim govorima u to je doba ključno utjecala filološka škola hrvatskih vukovaca koja se oblikovala oko Đure Daničića. Daničić 1850. kao instrumentalne nastavke (u „šestom padežu“) imenice *stvar* navodi *-i* i *-ju*. Potom opisuje jotaciju osnova koje završavaju na *d, t, l* i *n* sa *j* iz nastavka *-ju*. Kada osnova završava na *-st*, dolazi do daljnje glasovne promjene (*mašču, mišlju, pliješnjju*) Iza *-b, -v* i *-p* uključuje se epentetsko *l* (*zoblju, krvlju, kaplju*). Iza osnova na *-ć, -đ* i *-lj* (*l*) glas *j* iz *-ju* „nestaje“ (*čađu, pomoću, krmelju*) (Daničić, 1850.: 13. – 14.).¹⁰

¹⁰ Sličan opis instrumentala donosi i Stojan Novaković u Srpskoj gramatici iz 1894. U sklonidbenom uzorku riječi *stvar* nastavak *-ju* ima na prvom mjestu, a nastavak *-i* na drugome. Ni on ništa ne kaže o razdjelbi tih nastavaka (Novaković, 1894.: 163. – 164.). O njihovoj razdjelbi ništa ne kaže ni Ljubomir Stojanović 1892. u Srpskoj gramatici za I razred gimnazije. Stojanović donosi nastavak *-ju* u sklonidbenom uzorku imenice *stvar*, a nastavak *-i* u zgradama (1892.: 19.).

Nastavci instrumentala jednine u gramatikama i priručnicima		
Ardelio Della Bella, 1728.	-i, -ju	s' Millosti, s' Millostju
Matija Antun Relković, 1767.	-ju, -jom	s' ovom Millostju, s' ovom Naravju
Matija Antun Relković, 1789.	-ju, -jum (-jom)	s' ovom Millostjum, s' ovom Naravjum
Lanosović, Marjan, 1778.	-ju, -i	s' Millostju, millosti / s' ovom Millostju, Millosti
Joso Voltić, 1803.	-ju, -i	s' millostju, s' millosti
Franjo Marija Appendini, 1808.	-i, -ju	s' krepósti, s' krepóstju
Šime Starčević, 1813.	-i, -ju	s' milosti, milostiu
Ignjat Alojzije, Brlić 1833.	-ju, -i (-jom, -im)	s'Kostju (sti), s'mislju (sti), s'Pastiressadju (di)
Ignac Kristijanović, 1837.	-jum	z-kokosh-jum
Vjekoslav Babukić, 1836.	-jom (-jum, -ju), -i	zapovédjom (jum, ju)
Antun Mažuranić, 1839.	-ju (-jom, -i)	zapovédju (djom, di)
Vjekoslav Babukić, 1854.	-jom, -ju, -i, im	zapovéd-jom (-ju, -i, -im)
Andrija Brlić, 1854.	-i, -ju (-im, -jom)	stvářj-ju, stváři-i (-im, -jom)
Antun Mažuranić, 1859.	-ju, -i	stvář-jü, (-ri)
Petar Budmani, 1867.	-i, -ju	míslji, míšljju
Adolfo Veber Tkalčević, 1871.	-ju (-i)	s velikom marljivosti
Mirko Divković, 1879.	-i, -ju	kost-i (ili kost-ju=košću)

Iz perspektive XX. stoljeća

Sintaktički uvjetovana razdjelba nastavaka *-ju/-i*

Tomo Maretić prvi je gramatičar koji opisuje sintaktički uvjetovanu razdjelbu instrumentalnih nastavaka *-i* i *-ju*. U svojoj Gramatici i stilistici to čini temeljeći se na opisu jezika Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića, iako je primjenu istoga pravila prije toga uočio i u jeziku dalmatinskih pisaca XVIII. stoljeća (vidi gore):

„Na pitanje, kad treba upotrebiti za instr. jedn. oblik na *-i*, kad li oblik na *-ju*, može se odgovoriti: kad je instrumental kojim prijedlogom ili kojom drugom imenicom ili pridjevom dovoljno označen kao instrumental, onda Vuk upotrebljava jedan i drugi oblik [...]. Ali kad instrumental nema ovake potpore u okolnijem riječima, onda Vuk svagda uzima oblik na *-ju*, koji je jasniji, jer za nj ne može biti sumnje, što je, dok bi se oblik na *-i* mogao shvatiti i kao drugi koji padež jednine ili množine, jer ih se nekoliko tako isto svršuje. [...] U ovom događaju i Daničić svagda uzima oblik na *ju* [...] – samo treba dodati, da je instrumental na *i* u Daničića u opće mnogo rjeđi nego li u Vuka. U narodnijem se pjesmama nalazi instrumental na *i* također na mjestima, gdje ga Vuk i Daničić ne bi uzeli; na pr. već je piše *krvi* od obraza.“ (Maretić, 1899.a: 170.)

U svojoj školskoj gramatici Maretić to pravilo sažimlje ovako:

„Kad je u kojoj rečenici instrum. jedn. od riječi, što se sklanjaju kao *stvář*, dovoljno označen kao instrumental ili kojim prijedlogom ili pridjevom ili imenicom, onda se može uzeti i oblik na *-i* i oblik na *-ju*. [...] Ali kad s instrumentalom ovakvih riječi nema ni

prijedloga ni pridjeva ni druge imenice, onda je bolje uzeti oblik na *-ju* nego li na *-i*; na pr. *solju* ga je posolio, kad se namaže *mašču*, ugojio konja *zoblju*, koji se odlikovahu *ljubavlju* k svome narodu i t. d. Kad bi i u tim primjerima stajao oblik na *-i*, smisao ne bi bio dosta jasan.“ (Maretić, 1899.b: 53.)

Iako Maretić kaže da se nastavak *-i* u adekvatnom sintaktičkom okružju može rabiti osim nastavka *-ju*, u jednom dijelu novije literature polazi se od toga da je on nastavak *-i* u tom surječju proglasio boljim ili uobičajenijim. Nastanak te krive predodžbe potaknuo je srpski jezikoslovac Ivan Popović uvodnim dijelom svojega članka iz 1952.:

„Tako prof. T. Maretić (Gramatika i stilistika, 144. – 145.), na osnovu analize ovih oblika u Vukovom jeziku, veli da se oblik na *-ju* upotrebljava onda kad treba naročito istaći da je u pitanju instrumental; naprotiv, kad je iz konteksta jasno da je to instrumental, onda dolazi oblik na *-i*.“ (Popović, 1952.: 270. – 279.)

Prvi koji je uspostavio normativno pravilo o uporabi nastavaka *-ju* i *-i* onako kako je Popović (neopravdano) pripisao Maretiću, bio je Milan Rešetar u svojoj njemačkim jezikom napisanoj gramatici 1916. U njoj piše da se

„nastavak *-ju* u pravilu rabi samo onda kada određena imenica nema atributa koji bi svojim nastavkom pokazivao da je riječ o instrumentalu jednine, npr. *s ljubavlju*, ali *s vèlikôm ljubavi*.“ (naš prijevod, M. G.). (Rešetar, 1916.: 58.)¹¹

U sklonidbenom uzorku Rešetar na prvom mjestu navodi nastavak *-i*, a na drugom *-ju*. Rešetaru uzorom nije bila gramatika Augusta Leskiena iz 1914., također izišla na njemačkome. Leskien u sklonidbenom uzorku ima nastavak *-ju*, a oblik sa *-i* donosi u zagradama (Leskien, 1914.: 345.). Doduše, Leskien prenosi Maretićev opis Karadžićeve uporabe tih nastavaka na način da bi se, kada se nedovoljno pažljivo čita, mogao protumačiti kao da Karadžić nastavak *-i* rabi u svezama s atributima i prijedlozima, a inače nastavak *-ju*. Nastanak nastavka *-i* Leskien sagledava (slično Tkalčeviću) u kraćenju staroga nastavka *-iju*, a ne kao rezultat analoškoga preuzimanja iz drugih padeža *i*-vrste (Leskien, 1914.: 431.).

Mirko je Divković u izdanju svoje gramatike Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole iz 1917. razdjelbu nastavaka *-i* i *-ju* opisao slično Rešetaru:

„Nastavak je za taj padež *-ju* i *-i*, *stvárju*, *stvári*, *křvlju* i *křvi*, *smřču* i *smřti*, *rřječju* i *rřječi*, *žučju*, *žučí*. Oblik na *-i* upotrebljava se kad imenica ima dodatak. Dodatak može biti: 1. atribut ; n. pr. *I ružnom ih smrti* umoriše. – Zločince će *zlom smrti* pomoriti. – Vještica namaže se *nekakom masti*. – *Masti očinjom* pomaži oči svoje. 2. prijedlog ili instrumental od druge koje imenice ; n. pr. *Srijemuš (travu) mnogi sa soli i hljebom* jedu. – *Nemoj meni djece pomoriti*, *Pomoriti i gladi* i *žeđu*. Bez dodatka ili prijedloga

¹¹ Također i u drugom istoimenom izdanju Rešetarove gramatike iz 1922., str. 59., a također i u „srpskom“ izdanju u kojem primjere ispisuje na ćirilici.

rijedak je taki instrumental ; n. pr. Pa da crkvu *krvi* obojimo. – *Noći* se ide na igre i na sijela.“ (Divković, 1917.: 51.)¹²

Taj je Divkovićev opis inovativan utoliko što donosi primjere u kojima instrumentalni označilac („dodatak“) može biti i iza instrumentalnoga oblika.

Čini se da Rešetarov i Divkovićev opis razdjelbe nastavaka *-i* i *-ju* svojedobno nije utjecao na druge gramatike. U gramatici Josipa Florschütza (prvo izdanje 1905., ovdje se citiraju treće izdanje iz 1916. i četvrto iz 1940.) kaže se, u skladu s Maretićem, da je umjesto nastavka *-ju* moguće uzeti i nastavak *-i* ako pred imenicom stoji kakav prijedlog ili pridjevni atribut (Florschütz, 1916.: 33.; 1940.: 33.). Iznenadujuće je da Florschütz u prvom dijelu svoje gramatike (u poglavlju Pristup) u sklonidbenom uzorku imenice *stvar* u instrumentalu navodi samo nastavak *-ju*. Samo se taj nastavak spominje i u napomenama vezano uz imenice *smrt*, *zapovijed*, *kap*, *zob*, *krv*. Za imenice *noć* i *moć* navodi instrumentalne oblike *noću* i *moću* (1940.: XVIII.). U drugom dijelu gramatike (u poglavlju Gramatika) Florschütz opet donosi sklonidbeni uzorak imenice *stvar*, no na tom mjestu iza *-ju* ima i nastavak *-i* (Florschütz, 1916. i 1940.: 32.). U napomenama opisuje glasovne promjene, a glede distribucije nastavaka *-ju* i *-i* izjašnjava se slijedeći Maretića:

„Mjesto oblika *stvar-ju* može se uzeti instrumental *stvar-i* ako pred njim stoji kakav prijedlog ili pridjevni atribut. *Priznajem sa žalosti. Ljubim vas hrvatskom ljubavi.* Stoji li instrumental bez prijedloga ili pridjevnoga atributa, onda se uzima samo oblik na *-ju*. *Mažem ga mašču, ne masti. Ugojio konja zoblju, ne zobi. Odlikuje se ljubavlju (ne ljubavi) prema narodu.*“ (Florschütz, 1916. i 1940.: 33.)

U školskim gramatikama Stjepana Musulina koje su u više izdanja izlazile od 1928., primjenjuje se također Maretićev pristup:

„Instrumental na *-ju* obično se upotrebljava, ako pred njim nema prijedloga ni pridjeva. Inače služi za taj padež jednako oblik na *-ju* kao i oblik na *-i*.“ (Musulin, 1937.: 68.)

Musulinova uvodna rečenica u poglavlje o instrumentalu treće sklonidbe glasi: *Ljûdi se nè mjerē pēđu, no pāmēću*. Učenicima daje zadatak načiniti instrumental s nastavkom *-ju* ovih imenica: „*smřt, nâpast, stârôst, mjêd, zâpovijed, zvjêrâd; skřb, kâp, křv, ôzim*“ (zimski usjev, primjer možda preuzet iz Budmanijeve gramatike); „*sô, îznîkao, jêsên, plîjesan; tvâr; slûz, rôsopâs*“ (biljka); „*žûč, râž, pûstôš, péc, žêđ, obítelj*.“ (Musulin, 1937.: 67. – 68.)

U sklonidbenim uzorcima riječi *riječ*, *misao* i *telad* Musulinu je na prvom mjestu nastavak *-i*, na drugom *-ju*, a za *telad* navodi još i nastavak *-ma* te kaže da ta

¹² Zahvaljujemo kolegici Dubravki Smajić na podatku o 11. izdanju citirane Divkovićeve gramatike koje je tiskano 1908. U njem nema navoda o tom kada se rabi jedan nastavak, a kada drugi. U izdanju iz 1908. nema ni podatka o nastanku nastavka *-i*, a koji se nalazi u 9. izdanju iz 1900.: „Nastavak je za taj padež *-ju*, pored toga izjednačio se taj padež s ostalima na: *-i*, pa tako se govori danas stvârju i stvâri.“ (1900.: 38.)

imenica nema množine. Za imenicu *kći* tvrdi da se osim u genitivu (*kćeri*) mijenja kao imenica *stvar* (no za *stvar* ne donosi sklonidbeni uzorak).

Instrumentalni dubletni nastavci za vrijeme prve Jugoslavije ostali su inače izvan žarišta hrvatskih normativističkih promišljanja pa se ne spominju npr. u Jezičnom i stilističkom savjetniku Marka Soljačića iz 1939., a nema ih ni u Guberina-Krstićevim Razlikama iz 1941.

Leksičko-tvorbeni čimbenik u razdjelbi nastavaka *-i/-ju*

Do pomaka pri opisu i normiranju instrumentalnih nastavaka dolazi 1944. u Hrvatskom pravopisu Ureda za hrvatski jezik. Tada se prvi put u nekom normativnom djelu bilježi da pojedine imenice neovisno o sintaktičkom okružju dobivaju nastavak *-ju*, a druge samo *-i*. Boranićev Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika iz 1941. u svojem rječničkom dijelu uopće nema instrumentalnih oblika.

Hrvatski pravopis Ureda za hrvatski jezik gotovo za sve imenice na *-st* navodi i njihov instrumentalni oblik s prijedlogom *s(a)*. Ti instrumentali završavaju na *-ju*, a nikada na *-i*. Na isti se način postupa i s netvorbenim imenicama na *-st* poput *bolest*, *blagoviest*, *poviest*, *dražest*, *korist*. Nastavak *-ju* navodi se i u imenica *izpovied*, *propovied*, *zapovied*. Oblici s nastavkom *-ju* navode se također uz imenice *ciev*, *pregršt*, *zamisao*, *sablazan*, *zvier*. Uz malen broj imenica poput *zanoviet*, *kokoš*, *razkoš*, *neman* ispisuju se instrumentalni oblici s nastavkom *-i*. Imenica *kći* ima oba nastavka: „*s kćeri* i *s kćerju*“. Autori Hrvatskoga pravopisa uz instrumental imenica na *-ad* uglavnom ne navode instrumentalne oblike, usp. *dojenčad* (*dojenče*), *donošćad* (*donošće*), *dovodčad* (*dovodče*), *družinčad* (*družinče*), *dvojčad*, *guščad* (*gušče*), *mrtvorodēnčad* (*mrtvorodēnče*), *mladunčad* (*mladunče*) itd. Ako se uz takve imenice bilježe instrumentalni oblici, onda uvijek s nastavkom *-i*: *s tom goropadi* (*goropad*), *s momčadi* (*momak*), *sa zvjeradi* (*zvjerad*).

Poratne gramatike ne uzimaju u obzir taj novi pristup u opisu distribucije nastavaka *-ju* i *-i*. Brabec-Hraste-Živkovićeva gramatika (1952.) stožernim instrumentalnim nastavkom *i*-vrste navodi nastavak *-ju*, a nastavak *-i* donosi u zagradama: *stvâr-ju* (*stvâr-i*). Za nastavak *-i* kaže se, sukladno Maretiću, da se može rabiti kad je imenica s prijedlogom ili atributom:

„Instrumental jedn. može se svršavati i na *-i* kao u ostalim zavisnim padežima jedn. kad je s kojim prijedlogom ili atributom, dakle kad se jasno razabira iz smisla rečenice da je instrumental; npr. jednom *rijeći*; s velikom *bojazni*; strah pred *gladi*; ali morio ga *gladu*, *riječju* i *djelom* i sl.“ (Brabec-Hraste-Živković, 1966.: 79.; usp. u skladu s tim također Brabec, 1984.: 48.)

Sve do početka 90-ih godina u gotovo svim hrvatskim gramatikama distribucija nastavaka *-ju/-i* opisuje se na taj način, s tim da se u nekima, prije svega u Težak-Babićevoj školskoj gramatici (možda i pod utjecajem Divkovića i Rešetara), prednost daje nastavku *-i* onda kada uz imenicu stoji prijedlog ili atribut:

„U instrumentalu može biti nastavak *-ju* ili *-i*. Obično se nastavak *-ju* upotrebljava kad je imenica bez prijedloga i bez atributa: *Pònudio ga je krúhom i sòlju. Bävim se mišlju da pròmijenim pòsao*. Nastavak *-i* je običniji kada je imenica s kojim prijedlogom ili atributom: *Ūmrijet će od žèlje zà soli. Ūstuknuo sam prèd tòm mišli*. U instrumentalu s *-ju* većina imenica provodi jotovanje: *bòlju, glàđu, kòšću, mlàdošću, smrčću, žìvãđu*. One koje u instrumentalu svršavaju na suglasnik *ć, đ* i *lj* imaju mjesto *-ju* nastavak *-u*: *nòću, obitelju, pòmoću, žèđu*. Između nastavka i osnove umeće se *l* u instrumentalu imenica koje završavaju na *-v*: *krv – krvlju, ljubav – ljubavlju*.“ (Težak-Babić, 1973.: 92. – 93.)

U Jezičnom savjetniku s gramatikom koji je uredio Slavko Pavešić (1971.), a gramatiku napisali Pavešić i Zlatko Vince, distribucija nastavaka *-ju/-i* opisuje se nešto drukčije, vjernije opisu koji je formulirao Maretić:

„**Instrumental jednine** ima dvojake nastavke *-ju* i *-i* (stvarju, mišlju, ali i: stvari i misli). Instrumental jednine na *-ju* imaju one imenice koje stoje same za se, bez atributa i bez prijedloga, kako bi bilo jasno o kojem se padežu radi (jer se gotovo svi padeži završavaju nastavkom *-i*), npr. Jelo začinjam *solju*. Sve se više bavio *mišlju* da smjesta otputuje u drugi grad. Ako je uz takve imenice kakav atribut ili prijedlog, u instrumentalu se može pored nastavka *-ju* uzeti nastavak *-i* (iz smisla rečenice, zbog atributa uz imenicu ili zbog prijedloga jasno se razabire da se radi o instrumentalu), npr. Jelo radije začinja morskom soli (pored *solju*); jednom riječi (ili riječju) on je najbolji pjevač; s neopravdanom bojazni (ili bojažnju) pristupio je ispitu.“ (Pavešić, 1971.: 355.)

Nastavci *-ju/-i* u surječju hrvatsko-srpskih razlika

Novi zamah jezikoslovnim promišljanjima o distribuciji nastavaka *-ju/-i* dao je 1952. srpski jezikoslovac Ivan Popović, no bez utjecaja na gramatičke priručnike. Popović je raščlanio opsežnu građu, prvenstveno djela srpskih i crnogorskih književnika. Utvrdio je da u njih gotovo da nema nastavka *-i*, a ako ga ima, pojavljuje se u imenica *ljubav, čeljad, nit, trulež, reč, stvar*, dakle, u onim imenicama koje ne završavaju na *-st*. Iako se malobrojni instrumentalni oblici s nastavkom *-i* nalaze poglavito iza atributa ili prijedloga, Popović procjenjuje da u njima uporaba nastavka *-i* nije uvjetovana sintaktičkim okruženjem (atributom, prijedlogom) jer isti pisci s imenicama na *-st* upotrebljavaju samo nastavak *-ju* unatoč istomu sintaktičkomu okruženju (Popović, 1952.: 274. – 275.).

Od hrvatskih pisaca Popović je uzeo u obzir samo Ivu Andrića i Dubrovčanina Ivu Vojnovića. Oslanjajući se na Vojnovićeve dubrovčanizme poput *nosu* umjesto *nose* (*nositi*) i na podatke iz dijalektološke literature, Popović zaključuje kako je Vojnovićeva učestala uporaba nastavka *-i* „provincijalizam“. Popović je zapravo dokazao da za razliku od književnika koji su pisali na srpskom, Ivo Vojnović iza atributa i prijedloga pretežito upotrebljava nastavak *-i*, a znatno rjeđe *-ju*.¹³

¹³ Nije isključeno da je poticaj Popovićevu istraživanju bio Hrvatski pravopis iz 1944. Kako god da bilo, Popović u istom članku na drugom mjestu kaže da nitko uopće ne tvrdi ono što je on sam na početku svojega članka pripisao Maretiću!

Na Ivana Popovića i njegove rezultate istraživanja osvrnuo se iz kroatističke perspektive Dalibor Brozović 1976. u svojem maestralnom radu O suvremenoj morfološkoj normi hrvatskoga jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne novoštokavštine uopće. Normativnu razdjelbu nastavaka *-ju/-i* Brozović opisuje ovim riječima:

„Opisi ›klasičnoga jezika‹ postavljaju stvari ovako: u tom padežu imamo dva nastavka, *-(j)u* i *-i*, s time da se prvi upotrebljava kad je imenica sama, a drugi kada uza se ima prijedlog, atribut ili apoziciju. Početak te formulacije naprosto nije istinit – koliko god se to činilo nevjerojatno, ipak, svim gramatikama usprkos, postoje i imenice koje uopće nemaju nastavka *-(j)u*, nego samo *-i*, same ili u društvu. To su npr. *kob*, *dob* (usp. *zoblju* i *zobi*), *zaborav*, *draž*, *mladež* (usp. *ražju* i *raži*), *sjen*, *neman*, *goropad*, *vrst*, *kreljut*, *proljet*, *stud*, *grud*, ima ih bar desetak, pa imenice na *-ad* kao *momčad* itd. No izuzmemo li taj propust, iznesena formulacija vrijedi, ali praktički ne za cjelinu modela standardne novoštokavštine. Za hrvatsku varijantu odgovara, možda i za bosanskohercegovački standardnojezični izraz, ali za srpsku varijantu, bar ekavsku, ne vrijedi stvarno. Tu je oblik na *-i* iščezao iz standardnojezične prakse, osobito u imenica na *-ost* (i uopće na *-st*, dakle i *-ast*, *-est*). Imamo dakle dva propusta u priručničkoj ›normativnoj i deskriptivnoj‹ literaturi: neprimijećen je cio jedan podtip u G-*i*-dekl. (jer imamo ih dva – s jednim nastavkom i s dva u I jd.) i izostavljen je opis stvarnoga stanja u realizacijskim varijantama.“ (Brozović, 1976.: 11.)

Brozovićevo opažanje o stanju u srpskoj književnojezičnoj uporabi temelji se većim dijelom na istraživanju Ivana Popovića i djelomice na istraživanju ruskoga slavista Vladimira Gudkova koji se 60-ih godina prvi sustavno i ozbiljno bavio „morfološkim specifičnostima realizacijskih varijanata standardne novoštokavštine“, no „prvenstveno o značajkama glagolskoga sustava“ (Brozović, 1976.: 12.). Popovićevu procjenu da je uporaba nastavka *-i* u Vojnovića „provincijalizam“, Brozović odbacuje komentarom da je

„među obrađenim piscima Vojnović jedini i Hrvat i hrvatski književnik, a da su bila obrađivana i djela drugih hrvatskih pisaca, bila bi se dobila posve drugačija slika.“ (Brozović, 1976.: 11.)

Vladimir Gudkov proširio je 1988. svoje istraživanje uporabe nastavaka *-i/-ju*. Iako se i on poput Popovića posvećuje prvenstveno jeziku srpske književnosti, a samo u manjoj mjeri hrvatske, njegovo istraživanje potvrđuje da se nastavak *-i* učestalije pojavljuje u hrvatskoj književnosti, no pokazuje i to da je za razdjelbu nastavaka *-i/-ju* u njegovu korpusu, kako u srpskom, tako i u hrvatskom dijelu, ključan tvorbeno-leksički čimbenik, a ne sintaktičko okružje. Gudkov dolazi do zaključka da i u srpskome vrijedi pravilo da niz imenica ne dobiva nastavak *-ju*, nego samo *-i*:

„Očito je da je bitan pre svega tvorbeni faktor. Imenice sa sufiksom *-ost* u 98 do 99 odsto potvrda imaju fleksiju *-u* (sa suglasničkom alternacijom *st/šč*). Uz to treba dodati da su malobrojni primeri s nastavkom *-i* zabeleženi u tekstovima iz zapadnog ijekavskog regiona (pored neusporedivo mnogobrojnih oblika na *-ošću*). Obrnuto, imenice

sa sufiksom *-ad* dobijaju isključivo nastavak *-i*. Njima se pridružuju i zbirne imenice sa sufiksom *-ač*: nejač (0/3) i divljač (0/1) [...] Izgleda da je *i* za reči sa sufiksom *-ež* (*mladež, garež, gnjilež, starež*) karakterističan nastavak instr. jd. *-i* [...] Kod ostalih imenica III deklinacije, čije osnove se poklapaju s korenom ili imaju neproduktivne, niskofrekventne sufikse (npr. *pustoš*), izbor nastavka instr. jd. zavisi, prvo, od glasovnih karakteristika finalnog dela osnove *i*, drugo, od leksičkog faktora. Imenice na *-st* imaju najčešće nastavak *-u* (vlašću i sl., izuzetak čini reč *čeljust*). Kod imenica s osnovom na vokal ili slogotvorno *r + t* situacija je manje izrazita. Izgleda da tu aktivnije deluje leksički faktor (isp.: *pamet* 19/4, *smrt* 88/2 i *nit* 0/5). Pada u oči da svi zabeleženi oblici instr. jd. imenica na *-n* [*neman, visoravan, studen, zelen, jesen, bojazan, plesan, trun*] imaju fleksiju *-i*. Nastavak *-i* preovladava i kod imenica na *-đ* i *-ć*, sa izuzetkom imenice *pomoć* (14/9), kao i kod imenica na *-š*:“ (Gudkov, 1988.: 23. – 24.)

Nastavci *-ju/-i* u srpskim novinama Dnevnik

Unatoč činjenici da se *i* u srpskoj književnojezičnoj uporabi u pojedinim kategorijama riječi ne upotrebljava nastavak *-ju*, nego samo nastavak *-i*, općenito gledano nastavak *-i* prošireniji je u hrvatskoj književnojezičnoj uporabi nego u srpskoj. To pokazuje i usporedba hrvatskih novinskih tekstova koji su opisani u radu Grčević 2007. sa srpskim novinskim tekstovima. Radi usporedbe pripremili smo na temelju novosadskih novina Dnevnik srpski korpus od pedesetak milijuna pojava. Obuhvaćeni su tekstovi objavljeni od 2001. do 2004.

Imenicâ na *-st* s instrumentalnim nastavkom *-i* u svezi s atributima (*-om*) u srpskom korpusu ima sveukupno 22. S druge strane, u građi iz hrvatskih novina *Vjesnik*, koja je otprilike iste veličine, samo od imenica koje počinju slovom *s* (*sa-vjest, sabranost, sigurnost*) takvih potvrda ima 56. U donjoj tablici ispisane su sve 22 srpske potvrde imenica na *-st* s nastavkom *-i* u svezama s atributima te su nadodane i njihove potvrđene alternante s nastavkom *-ju*. Takvih je sveza s nastavkom *-ju* u srpskom korpusu više od dvije tisuće:

atribut + I-sti (22 potvrde)	atribut + I-šću (više od 2000 potvrda)
Budućnosti (3): podgoričkom (3)	Budućnošću (16): podgoričkom (13), neugodnom (1), vodećom (2)
izloženosti (1): dugotrajnom (1)	izloženošću (1): stalnom (1)
kosti (2): ključnom (2)	-
milosti (1): Božijom (1)	milošću (4): Božjom (3), svojom (1)
Mladosti (1): apatinskom (1)	Mladošću (13): apatinskom (7), beščejskom (1), novosadskom (1), zagrebačkom (3), zemunskom (1)
oblasti (4): Braničevom (1), divnom (1), Samarskom (1), Trnavskom (1)	oblašću (25): Trnavskom (3), drugom (1), ekonomskom (1), jednom (1), nekom (2), određenom (1), ovom (8), prosperitetnom (1), Raškom (1), s/Samarskom (3), tom (1), važnom (1), vojno-policijskom (1)

prednosti (1): bodovnom (1)	prednošću (51): bodovnom (2), brojčanom (1), izrazitom (1), izraženom (1), jasnom (1), minimalnom (16), najvećom (2), nedostižnom (1), ogromnom (1), opipljivom (1), pozamašnom (2), psihičkom (1), psihološkom (2), rezultatskom (1), solidnom (2), startnom (1), stečenom (1), tom (1), ubedljivom (2), većom (1), velikom (5), vremenskom (1), značajnom (2), znatnom (1)
senzibilnosti (1): ženskom (1)	senzibilnošću (3): izraženom (1), mocartovskom (1), volšebnom (1)
stvarnosti (1): svetom (1)	stvarnošću (21)
svesti (1): većom (1)	svešću (27)
svetosti (1): njegovom (1)	-
vlasti (3): bivšom (1), demokratskom (1), sadašnjom (1)	vlašću (150)
vrednosti (1): prosečnom (1)	vrednošću (34)
zapovesti (1): božjom (1)	-

Dakle, nastavak *-i* u jeziku novosadskoga Dnevnika pojavljuje se s imenicama na *-st* samo iznimno i znatno je rjeđi nego u hrvatskim novinama. U hrvatskim novinama za razliku od novosadskih novina nastavak *-i* više ili manje sustavno prevladava u dvjema skupinama riječi (Grčević, 2007.):

- a. u imenica na *-st* kad služe kao osobna imena,
- b. u netvorbenih imenica na *-st* nastavak je *-i* razmjerno učestaliji nego u onih s dometkom *-ost*. Instrumental pojedinih netvorbenih imenica na *-st* potvrđen je isključivo ili pretežito s nastavkom *-i*. To su imenice *čeljust, kost, pest, vrst, počast, pošast, korist, obavijest, oblast, ovlast*. Istraživanje i u znatno većim korpusima suvremenoga hrvatskoga i srpskoga jezika vjerojatno bi potvrdilo da su te imenice u hrvatskome uobičajene s nastavkom *-i*, a u srpskome da su uobičajene s nastavkom *-ju*. (Tu projekciju glede srpskoga potvrđuju rezultati istraživanja Miroslava Nikolića, usp. Nikolić, 2010.: 14.)

Možemo zaključiti kako nije točna predodžba da je za srpsku književnojezičnu tradiciju tipičniji nastavak *-i*. Stvarno je stanje suprotno: u hrvatskom starijem i novijem književnom jeziku, neovisno o Karadžiću i Maretiću, nastavak *-i* rabi se učestalije i sustavnije nego u srpskome. Riječ je poglavito o rezultatu književnojezičnih utjecaja iz Dubrovnika (Grčević, 2006.a i 2006.b)

U srpskom književnom jeziku nastavak *-i* nije se jače ukorijenio zbog utjecaja vojvođanskih govora te vjerojatno i zbog utjecaja slavenosrpske tradicije.

Akademijina gramatika i suvremena normativistika

Razdjelbu instrumentalnih nastavaka *-ju/-i* u jeziku hrvatske književnosti proučio je Stjepko Težak i rezultate predočio 1989. Iako smatra preranim govoriti o postojanju

sklonidbenoga podtipa koji ima isključivo nastavak *-i*, navodi niz imenica s kojima se nastavak *-ju* pojavljuje „rijetko ili nikako“. Među njima su i „gotovo sve“ zbirne imenice s dometkom *-ad*. Težak je rezultate svojega istraživanja uvrstio u Akademijinu gramatiku kao autor poglavlja o imenicama *i*-vrste (usp. Babić i autori, 1991.: 603. – 605. i Uvod ovoga članka). Ondje ne spominje da uporaba instrumentalnih nastavaka može ovisiti i o prijedlozima ili atributima.

Akademijina gramatika razvrstava imenice *i*-vrste s obzirom na prevladavanje pojedinoga nastavka (*-i*, *-ju/-lju/-u*) u tri skupine. U prvoj su češći nastavci na *-u* (imenice na *-ast*, *-est*, *-ist* i *-ost*, one na *-ao*, na *-št* i imenice *ljubav*, *krv*, *riječ*, *glad*, *žeđ*, *obitelj*, *pamet*, *smrt*, *moć*, *noć* i većina njihovih složenica). U drugoj su skupini instrumentalni nastavci ravnomjerno zastupljeni ili blagu prednost ima nastavak *-i*: imenice na *-č* (*mliječ*), na *-s* (*vlas*), na *-š* (*kokoš*), na *-z* (*sluz*), na *-ž* (izuzev *-ež*) (*laž*), imenica *sol*, imenice na *-v* (*splav*) i na *-r* (*stvar*). U trećoj skupini običniji je ili je pak potvrđen samo nastavak *-i*: imenice na *-t* (*avet*), na *-d* (*ćud*), većina zbirnih imenica na *-ad* (*bujad*), imenice na *-n* (*crven*), zbirne imenice na *-ač* (*nejač*), imenice sa sufiksom *-ež* (*mladež*), pojedine imenice *čar*, *dver*, *večer*, *dob*, *kob*, *dol*, *pustoš*, *narav*, *trst*, *vrst* „i vjerojatno još neke“. Uporaba nastavka *-ju* u trećoj skupini izaziva visok stupanj stilske obilježenosti, no može mu se dati prednost kad god treba izbjeći dvoznačnost i makar kratkotrajni nesporazum, npr. *Odupri se ljubavi!* – *Odupri se ljubavlju!* (Babić i autori, 1991.: 604. – 605.)

U suprotnosti s tim opisom u izdanjima školske gramatike koju Stjepko Težak supotpisuje sa Stjepanom Babićem zadržava se sintaktički pristup. On se u izdanjima njihove gramatike od 1992. nadalje dopunjuje informacijom da nastavak *-ju* u stilski neobilježenu jeziku ne dobivaju sve imenice *i*-vrste:

„Instrumental jednine ovih imenica tvori se nastavcima *-i* ili *-ju*. Nastavkom *-i* tvori se instrumental sviju imenica ove promjene: *pred òvòm ðivljòm čàri; i mùčen žùći tùgè žàrke; tràče sùnca s rùžičastòm nìti; u vèzi s mòjòm kòbi; štò je u vèzi s njeđovòm ličnosti*. Nastavkom *-ju* [*-u*, *-lju*], 1992.] može se tvoriti instrumental od svih imenica ove promjene, ali mnoge od njih s takvim se nastavkom rijetko ili nikako ne upotrebljavaju te je taj lik instrumentala u dijelu imenica stilski snažno obilježen. Nastavak *-ju* [*-u*, *-lju*], 1992.] obično se upotrebljava kad je instrumental bez atributa ili bez prijedloga: *Pònudio ga je krùhom i sòlju*. Kada je imenica s kojim prijedlogom ili atributom, običniji je nastavak *-i*: *Ùmrijet će od žèljè za sòli*. [...] Nastavak *-ju* (*-u*, *-lju*) valja upotrijebiti osobito onda kada se njime rješava nedoumica da li je upotrijebljen instrumental ili dativ.“ (Težak-Babić, 1992.: 95. – 96., 2000., 2005.: 113. – 114.)

Nejasno je zašto je Težak sintaktički pristup posve isključio iz Akademijine gramatike. Taj čin, skupa s istraživanjima s kraja 80-ih koja su pokazala da sintaktičko okružje (prijedlozi, atributi i druge imenice) ne utječe u pretpostavljenoj mjeri na jezičnu uporabu i da je za raspodjelu nastavaka *-i/-ju* bitan leksičko-tvorbeni čimbenik koji se u starijim gramatikama ne spominje, rezultiralo je isključivanjem sintaktičkoga pristupa iz većine hrvatskih gramatika i gramatičkih priručnika izišlih

90-ih godina. Tomu su u prilog išle i sumnje vezane uz V. S. Karadžića spomenute na početku članka.

Normativistička promjena u hrvatskim gramatikama na poticaj Akademijine gramatike najuočljivija je u izdanjima Institutove gramatike. U njezinu prvom i drugom izdanju iz 1979. i 1990. sintaktički je pristup jedini koji se primjenjuje pri opisu distribucije nastavaka *-i/-ju*. Kaže se da u instrumentalu jednine „nastavak *-i* mogu imati sve imenice, a nastavak *-ju* ili *-u* upotrebljava se uglavnom kad iz konteksta ne bi bilo jasno o kojem se padežu radi, tj. najviše onda kad je imenica bez prijedloga ili bez atributa.“ (Barić i autori, 1979.: 97., 1990.: 89.). Više pozornosti pri opisu instrumentala imenica *i*-vrste posvećuje se i jotaciji i susljednoj razdjelbi nastavaka *-ju* i *-u*:

„Izbor među nastavcima *-u* i *-ju* zavisi od krajnjeg suglasnika osnove, i to: a. Imenice kojih osnova završava na suglasnike *č, ž, š, s, z, r* imaju nastavak *-ju*, pa se mijenjaju ovako: ... [Na tom se mjestu donosi sklonidbeni uzorak s riječi „riječ“, u kojem se pod instrumentalom navode nastavci *-i, -ju*.]...; b. Imenice kojima osnova završava na usnene suglasnike *p, b, v, m; t, d, l, n* imaju nastavak *-u* i jotiranu osnovu s alternacijom *p/plj, b/blj, v/vlj, m/mlj, t/ć, d/đ, l/lj, n/nj*, npr. *kâplju, kôblju, křvlju, ôžmlju (ôžtm), smřću, glâdu, bôlju, gôljenju*. U jotiranoj se osnovi predzadnji suglasnik prilagođuje jotiranom pa alterniraju *s/š, i z/ž*, npr. *mîsao – mîsli – mîšlju, bôjāzan – bôjāzni – bôjāžnju, mâst – mâsti – mâšću, svîjest – svîjesti – svîješću, îzrâstao – îzrâsli – îzrâšlju*; c. Imenice kojima osnova završava na *ć, đ, lj* imaju nastavak *-u*, npr. *nôću, čâdu, obîtelju*.“ (Barić i autori, 1979.: 97., 1990.: 89.)

U trećem i četvrtom izdanju iz 1995. i 1997. distribucija nastavaka *-i/-ju* opisuje se (u Institutovoj gramatici) drukčije nego u prethodnim izdanjima i pod utjecajem je izdanja Težak-Babićeve gramatike iz 1992.:

„U instr. jedn. nastavak *-i* mogu imati sve imenice. Nastavak *-ju* ili *-u* može također imati većina imenica, ali je u nekih rijedak i stilski obilježen.“ (Barić i autori, 1995.: 168., 1997.: 168.)

Prijedlozi i atributi ne spominju se u tom surječju ni u Hrvatskoj gramatici Vinka Grubišića koja donosi jedan od najpotpunijih popisa imenica *i*-vrste (Grubišić, 1995.: 62. – 65.), ni u Raguževoj Praktičnoj hrvatskoj gramatici iz 1997. (Raguž, 1997.: 62. – 63.), ni u Hrvatskom jezičnom savjetniku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 1999. (1999.: 84. – 85.), ni u Školskoj gramatici hrvatskoga jezika Sande Ham iz 2002. (Ham, 2002.: 48, Ham, 2017.: 53.). Iznimke su Gramatički priručnik hrvatskoga jezika Barbare Kunzmann-Müller (2002.: 123.), izdanja Težak-Babićeve gramatike i gramatika Silića i Pranjkovića. Za razliku od Težak-Babićeve gramatike, u Silić-Pranjkovićevoj gramatici razdjelba nastavaka *-ju/-i* opisuje se isključivo sintaktički i bez uzimanja u obzir novijih istraživanja koja pokazuju da neovisno o sintaktičkom okružju leksičko-tvorbeni čimbenik utječe na odabir nastavka:

„Instrumental se s morfemom *-ju/-u* može rabiti uvijek, a instrumental s morfemom *-i* samo kad uza nj stoji pridjev, zamjenica ili prijedlog.“ (Silić i Pranjković, 2005.: 111.)

Zaključak

U hrvatskoj pismenosti nastavak *-ju* stariji je i prošireniji, a uporaba nastavka *-i* dobrim je dijelom rezultat utjecaja dubrovačkih književnika (Grčević, 2006.b). Oba su nastavka u istoj mjeri, svaki na svoj način, dio hrvatske tradicije. Za razliku od nastavka *-i* dubrovački nastavak *-im* nije ušao u širu književnojezičnu uporabu (ni u Dubrovniku). Ilirci su ga u svojim gramatikama navodili samo zato što su ga pronalazili u starijih dubrovačkih pjesnika. Nastavak *-jom*, proširen u XVIII. stoljeću u slavonskih pisaca, nisu rabili dalmatinski ni dubrovački autori i stoga se nije zadržao u književnojezičnoj uporabi. Kajkavski nastavak *-jum* nije se probio u književni jezik štokavske stilizacije. Sukladno s tim u drugoj polovici XIX. stoljeća Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević u svojim gramatikama donose samo nastavke *-ju* i *-i*, čime se hrvatsko gramatičarstvo vratilo na predilirsko stanje kakvo su zabilježili ovdje na početku rada citirani autori Della Bella, Lanosović, Appendini i Starčević.

Tomo Maretić prvi je sintaktički opisao razdjelbu instrumentalnih nastavaka *-i* i *-ju* (uz prijedlog, pridjev ili drugu imenicu u instrumentalu može se rabiti i nastavak *-i*, a bez njih je bolje, zbog jednoznačnosti, uzeti nastavak *-ju*). Maretić je to pravilo uspostavio opisujući Karadžićev jezik, no uočio ga je i u jeziku dalmatinskih pisaca XVIII. stoljeća. Prije Maretićevih dalmatinskih pisaca primjenjivao ga je već Bartol Kašić u prvoj polovici XVII. stoljeća (Grčević, 2006.a). Može se razaznati i u jeziku vodećega gramatičara zagrebačke filološke škole Adolfa Vebera Tkalčevića u XIX. stoljeću.

Normativni naputak o davanju prednosti nastavku *-i* kada uz imenicu u instrumentalu stoji kakav prijedlog, atribut ili druga imenica u instrumentalu, nije dao Tomislav Maretić, nego Milan Rešetar i Mirko Divković, no bez odjeka u gramatikama njihova doba. Njihov se naputak na stanovit način revitalizira samo u školskoj gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića, no vjerojatno ne pod njihovim utjecajem, nego pod utjecajem jezikoslovnih istraživanja koja su u međuvremenu provedena i koja su pokazivala da se nastavku *-i* u hrvatskim tekstovima u usporedbi sa srpskima daje određena prednost.

U hrvatskom starijem i novijem književnom jeziku nastavak *-i* rabi se učestalije i sustavnije nego u srpskome. U hrvatskome je riječ o učinku književnojezičnih utjecaja iz Dubrovnika, dok se u srpskom književnom jeziku nastavak *-i* nije jače ukorijenio zbog utjecaja vojvođanskih govora te vjerojatno i zbog utjecaja slave-nosrpske tradicije. Korpusno istraživanje srpskih novinskih tekstova potvrđuje da se ograničenost uporabe nastavka *-i* u usporedbi s hrvatskim tekstovima zadržala i u današnjici.

Tijekom vremena pokazalo se da Maretićev sintaktički pristup nije dostatan za opis razdjelbe nastavaka *-ju/-i*. To su u XX. stoljeću prvi prepoznali autori Hrvatsko-ga pravopisa iz 1944. vežući uz imenice na *-ad* samo nastavak *-i*. Lako je moguće

da su upravo oni potaknuli istraživanje leksičko-tvorbenoga čimbenika koje je 50-ih godina proveo Ivan Popović u srpskim i manjim dijelom u hrvatskim tekstovima.

Istraživanje Vladimira Gudkova (prije svega srpskih, no i hrvatskih tekstova) i Stjepka Težaka s kraja 80-ih pokazuje da sintaktičko okružje (prijedlozi, atributi i druge imenice) ne utječe u pretpostavljenoj mjeri na jezičnu uporabu i da je za raspodjelu nastavaka *-i/-ju* bitniji leksičko-tvorbeni čimbenik koji se u starijim gramatikama ne spominje. To je, potpomognuto sumnjom da nastavak *-i* i sintaktičko pravilo o razdjelbi nastavaka *-ju/-i* nisu u skladu s hrvatskom tradicijom, u hrvatskoj normativistici dovelo s jedne strane do parcijalnoga otklona od nastavka *-i*, a s druge strane do isključivanja sintaktičkoga opisa iz suvremenih hrvatskih gramatika. Međutim, time se nije došlo do normativističkoga ujednačivanja. Primjerice, dok Sanda Ham u svojoj gramatici, sukladno s Akademijinom gramatikom, s pravom kaže da „zbirne imenice na *ad* ne mogu imati nastavak *-ju*“ (Ham, 2002. i 2017.: 53.), Hrvatski jezični savjetnik Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u imenica na *-ad* nastavke *-ju* i *-i* proglašava „ravnopravnima“, iako za neke druge tvrdi da se rabe samo s nastavkom *-i* (Barić i autori, 1999.: 85.). U korpusu hrvatskih novina s 220 milijuna riječi (usp. Grčević, 2007.) zbirne imenice na *-ad* imaju stotine potvrda s instrumentalnim nastavkom *-i*, no nijedne potvrde s nastavkom *-ju*.

Najmnogobrojnije imenice *i*-vrste jesu one koje završavaju na *-ost*. Iako i te imenice načelno gledano mogu instrumentalne oblike tvoriti nastavcima *-ju* i *-i*, u suvremenom hrvatskom književnom jeziku ne rabe se konstrukcije tipa *Vođen je mudrosti i obdaren blagosti*. Takve su konstrukcije moguće samo s nastavkom *-ju*: *Vođen je mudročću i obdaren blagoščću*. Konstrukcije s instrumentalom na *-i* moguće su, pa tada i uobičajene, onda kada uz imenicu na *-ost* stoji atribut, prijedlog ili koja druga imenica u instrumentalu: *Vođen je velikom mudrosti* i *(velikom) blagosti*, također: *Vođen je velikom mudročću* i *(velikom) blagoščću*. Tu činjenicu gramatički ne možemo opisati ako iz gramatičkoga opisa isključimo sintaktičko okružje instrumentalnoga oblika. Stoga je u opis razdjelbe nastavaka *-ju* i *-i* u hrvatskim gramatikama potrebno vratiti sintaktičko okružje. Ono se ne može isključiti kao možebitno rubno jer najmnogobrojnije i najučestalije imenice *i*-vrste, one sa sufiksom *-ost* (no ne samo one), nastavak *-i* u instrumentalu mogu dobiti samo onda kada je instrumentalni oblik kao takav označen nekim drugim rečeničnim članom, poglavito atributom ili prijedlogom. Budući da se neovisno o sintaktičkom okružju u današnjici mnoge imenice ne rabe s nastavkom *-ju* (npr. zbirne imenice na *-ad*), razvidno je da u opisima razdjelbe instrumentalnih nastavaka *-ju/-i* u hrvatskim gramatikama treba uskladiti sintaktički i leksičko-tvorbeni pristup.

Literatura

- Francesco Maria Appendini, 1808., Grammatica della lingua Illirica, Ragusa
Stjepan Babić i autori, 1991., Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku, HAZU i NZ Globus, Zagreb

- Stjepan Babić, 2004., Koliko nastavaka ima *i*-sklonidba?, Jezik, god. 51., br. 2., str. 68. – 70.
- Stjepan Babić, 2006., Zatvorenost *i*-sklonidbe u hrvatskome književnome jeziku, Suvremena lingvistika, god. 62., br. 2., str. 141. – 150.
- Věkoslav Babukić, 1854., Ilirska slovnica, Zagreb
- Věkoslav Babukić, 1836., Osnova slovnice slavjanske narččja ilirskoga, Danica ilirska, br. 12. (19. III. 1836.)
- Eugenija Barić i autori, 1979., Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, ŠK, Zagreb
- Eugenija Barić i autori, 1990., Gramatika hrvatskoga književnog jezika, ŠK, Zagreb
- Eugenija Barić i autori, 1995., ²1997., Hrvatska gramatika, ŠK, Zagreb
- Eugenija Barić i autori, 1999., Hrvatski jezični savjetnik, IHJJ, Pergamena i ŠK, Zagreb
- Ignatz A. Berlich, 1833., Grammatik der Illyrischen Sprache, Ofen¹⁴
- Ignaz Al. Berlić, 1850., Grammatik der illirischen Sprache, Dritte durchgesehene und verbesserte Auflage, Agram
- Andreas Torquat Berlić, 1854., Grammatik der illyrischen Sprache, Wien
- Dragutin Boranić, ⁸1941., Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb
- Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, ⁷1966., Gramatika hrvatskosrpskog jezika, ŠK, Zagreb
- Ivan Brabec, ²1984., 100 jezičnih savjeta, ŠN, Zagreb
- Dalibor Brozović, 1976., O suvremenoj morfološkoj normi hrvatskoga jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne novoštokavštine uopće, Jezik, god. 24., br. 1., str. 1. – 12.
- Pietro Budmani, 1867., Grammatica della lingua serbo-croata (Illirica), Vienna
- Đuro Daničić, 1850., Mala srpska gramatika, Beč
- Ardelio Della Bella, 1728., Dizionario Italiano, Latino, Illirico, Ed anche una breve Grammatica, Venezia (Biblioteka Pretisci 6, IHJJ, 2006.)
- Mirko Divković, 1879., Hrvatske gramatike I. dio. Oblici. Za srednje i nalik im škole, Zagreb
- Mirko Divković, ²1887., Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole, Zagreb
- Mirko Divković, ⁹1900., Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole, Zagreb
- Mirko Divković, ¹²1917., Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole, Zagreb
- Franjo Fancev, 1916., Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka: prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga, Rad JAZU, br. 212., str. 147. – 225. (prvi dio)
- Josip Florschütz, ³1916., Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole, Zagreb
- Josip Florschütz, ⁴1940., Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole, Zagreb
- Mario Grčević, 2006.a, Instrumental jednine imenica *i*-sklonidbe u hrvatskome književnom jeziku od 16. do 19. stoljeća, Jezik, god. 53., br. 2., str. 50. – 59.
- Mario Grčević, 2006.b, Instrumentalni nastavak *-i* imenica *i*-vrste u hrvatskome književnom jeziku 19. stoljeća, Jezik, god. 53., br. 5., str. 169. – 177.
- Mario Grčević, 2007., Instrumental imenica *i*-vrste na *-st* u suvremenome hrvatskome književnom jeziku, Jezik, god. 54., br. 1., str. 15. – 22.

¹⁴ Navode se skraćeni nazivi starijih gramatika.

- Vinko Grubišić, 1995., Croatian Grammar, HSN Hrvatske iseljeničke škole Amerike i Kanade, Zagreb
- Vladimir Gudkov, 1988., Oblikovanje instrumentala jednine u imeničkoj trećoj deklinaciji, Naš jezik, god. XXVIII., br. 1. – 2., str. 11. – 24.
- Sanda Ham, 1996., O instrumentalu jednine imenica vrste I. Tradicijska, sustavna i nacionalna načela pri normiranju hrvatskoga književnoga jezika, Jezik, god. 44., br. 1., str. 1. – 8.
- Sanda Ham, 2002., ²2017., Školska gramatika hrvatskoga jezika, ŠK, Zagreb
- Sanda Ham, 2006., Povijest hrvatskih gramatika, NZ Globus, Zagreb
- Hrvatski pravopis, 1944., Obradio Ured za hrvatski jezik, Zagreb
- Stjepan Ivšić, 1971., Izabrana djela iz slavenske akcentuacije, München
- Mate Kapović, 2007., Naglasne paradigme imeničnih *i*-osnovâ u hrvatskom, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3., str. 71. – 79.
- Emina Kolar Berbić, 2010., Još o instrumentalu jednine *i*-vrste, Jezik, god. 57., br. 4., 127. – 136.
- Ljiljana Kolenić, 2006., Instrumental jednine imenica *i*-vrste u Ranjininu zborniku, Jezik, god. 53., br. 5., str. 161. – 168.
- Ignaz Kriztianovich, 1837., Grammatik der kroatischen Mundart, Agram
- Barbara Kunzmann-Müller, 2002., Grammatikhandbuch des Kroatischen unter Einschluss des Serbischen, 3. durchgesehene und ergänzte Auflage, Frankfurt a. M.
- Marianus Lanossovich, 1778., Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre, Osijek
- Marianus Lanossovich, 1795., Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre, Ofen
- August Leskien, 1914., Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg
- Tomo Maretić, 1899.a, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb
- Tomo Maretić, 1899.b, Gramatika hrvatskoga jezika. Za niže razrede srednjih škola, Zagreb
- Tomo Maretić, 1910., Jezik slavonskijeh pisaca, Zagreb (Iz: Rad JAZU)
- Tomo Maretić, 1915., Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka, Rad JAZU, br. 209., str. 173. – 240.
- Ivan Marković, 2007., Do kosti: Imenice hrvatske *i*-sklonidbe, Lahor, br. 3., str. 14. – 36.
- Antun Mažuranić, 1839., Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike, Zagreb
- Antun Mažuranić, 1859., Slovnica Hèrvatska, Zagreb
- Ivan Mažuranić, 2001., Smrt Smail-age Čengića, Priredili Ivo Frangeš i Milan Moguš, Zagreb
- Stjepan Musulin, ⁴1937., Gramatika hrvatskosrpskoga jezika za drugi razred srednjih i njima sličnih škola, Zagreb
- Miroslav Nikolić, 2010., Oblici instrumentala jednine imenica *i*-vrste u srpskom književnom jeziku, Naš jezik, god. XLI., br. 3 – 4., str. 3. – 48.
- Stojan Novaković, 1894., Srpska gramatika, Beograd
- Petar Petrović Njegoš, 1952., Gorski vijenac, Cjelokupna djela P. P. Njegoša 3, Beograd
- Slavko Pavešić (ur.), 1971., Jezični savjetnik s gramatikom, MH, Zagreb
- Ivan Popović, 1952., Instrumental imenica ženskog roda na suglasnik, Naš jezik, knj. 3., sv. 7. – 8., str. 270. – 279.
- Ivo Pranjković, 1999., Jezikoslovne rasprave i članci. Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević, Priredio Ivo Pranjković, Stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb

- Dragutin Raguž, 1997., Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb
- Matija Antun Relkovich, 1767., Nova slavonska, i nimacska grammatika, Agram
- Matija Antun Relkovich, ²1789., Nova slavonska, i nimacska grammatika, Wien
- Milan Rešetar, 1916., Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache, Zagreb
- Josip Silić, Ivo Pranjković, 2005., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, ŠK, Zagreb
- Dubravka Smajić, 2020., Jezikoslovac Mirko Divković i njegove hrvatske gramatike, MH i FOOZ, Osijek
- Shime Starcsevich, 1812., Nova ricsoslovica iliriska, U Tarstu (Biblioteka Pretisci 2, IHJJ, 2002.)
- Vuk Stefanović, 1814., Pismenica serbskoga jezika, Vienna
- Ljubomir Stojanović, 1892., Srpska gramatika za I razred gimnazije, Beograd
- Branka Tafra, 1993., Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić, MH, Zagreb
- Stjepko Težak, 1989., Instrumental jednine imenica vrste *I'*, Jezik, god. 37., br. 2., str. 33. – 39.
- Stjepko Težak, Stjepan Babić, ⁶1973., Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika za osnovne i druge škole, ŠK, Zagreb
- Stjepko Težak, Stjepan Babić, ⁷1992., ¹²2000., ¹⁵2005., Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje, ŠK, Zagreb
- Stjepko Adolfo Veber, 1873., Slovnica hrvatska za srednja učilišta, Zagreb
- Joso Istriani Voltiggi, 1803., Ricsoslovník (Vocabolario–Wörterbuch) illiriskoga, italianskoga i nimacske jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom, U Bescu (Vienna)
- [Frane Vuletić], 1890., Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole, Sarajevo

Sažetak

Mario Grčević, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, mgrcevic@hrstud.hr

Martina Grčević, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, mgrcevic@ffzg.hr

UDK 81'366'367.622, izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2022.69.08>

primljen 18. listopada 2021., prihvaćen za tisak 17. ožujka 2022.

Die Instrumentalendungen der Substantive der *i*-Deklination in der kroatischen Normativistik

Im vorliegenden Beitrag wird untersucht, wie die Endungen des Instrumentals Sg. der Substantive der *i*-Deklination in den kroatischen Grammatiken beschrieben werden. In der modernen kroatischen Standardsprache sind das die Endungen *-ju* und *-i*, wobei früher auch andere Endungen verwendet wurden. Über die Distribution der Endungen *-ju* und *-i* sind in den letzten Jahrzehnten mehrere Arbeiten verfasst worden, aber dennoch ist sie weder vollständig beschrieben noch vollständig normiert. Die vorliegende Untersuchung zeigt, dass der lexikalisch-derivativer Ansatz nicht ausreicht, um die Auswahl der Endungen *-ju/-i* zu beschreiben, und dass er um syntaktische Kriterien erweitert werden muss.

Schlüsselwörter: der Instrumental, die *i*-Deklination, Endungen *-ju/-i*